tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 12 1 2013

Martin Melchers

De eerste

● *Steenmarter. Foto: Jelger Herder.*

De eerste steenmarters hebben poot gezet op Noord-Hollandse bodem. In 2008 zijn ook steenmarters in Zuid-Holland waargenomen. Ook die waarnemingen beschrijf ik kort.

Steenmarters in Noord- en Zuid-Holland

De marterspecialist Gerard Müskens heeft twee determinaties van steenmarters in Noord-Holland bevestigd: een jonge steenmarter in 2011 en een volwassen exemplaar in 2012. Het kort na elkaar vinden van twee steenmarters in Amsterdam lijkt op wat in 2008 in Rotterdam plaats vond. Hier werden twee steenmarters levend gevangen. Een jong dier met een val door de Dierenbescherming en een tweede exemplaar door een particulier. Van de eerste marter is een foto gemaakt maar van het tweede dier ontbreekt documentatie. In dat zelfde jaar werd langs de A29 bij een parkeerplaats voor vrachtwagens in de buurt van Rotterdam een doodgereden steenmarter gevonden (mond. med. G. Müskens).
Steen- en boommarters zijn moei-lijk van elkaar te onderscheiden (zie kadertekst), maar dit zijn twee goed gedocumenteerde waarnemingen van steenmarters in Zuid-Holland. Goede documentatie van waarnemingen is belangrijk nu de boommarter in het westen algemener wordt. Verwisseling van boom- en steenmarters ligt voor de hand. Steenmarterwaarnemingen in het westen van ons land uit verleden en heden blijken bij gebrek aan documentatie niet meer te verifiëren. In 1984 publiceerde Gerard Müskens een artikel over de determinatieverschillen tussen boom- en steenmarter. Waarnemingen van beide martersoorten in het westen van ons land van voor die tijd zijn wellicht onbetrouwbaar. De vraag bij de waarnemingen van

steenmarters
in Noord-Holland

Kenmerken van boom- en steenmarter

Onbetrouwbare kenmerken

- *Zichtmeldingen van boom- of steenmarters zijn onbetrouwbaar. Specialisten kunnen aan de hand van foto's soms uitsluitsel geven.*
- *De vorm van de keelvlek is een onbetrouwbaar kenmerk.*
- *Beharing en kleur van de voetzolen zijn onbruikbaar.*
- *De lengte van de achterpoten, gelegd langs de staart is onbetrouwbaar.*
- *De kleur van de neuspunt is op Europese schaal onbetrouwbaar. Bij de Nederlandse steenmarters is die meestal vleeskleurig.*

Betrouwbare kenmerken

- *Een geel oranje kleur van de bef komt alleen maar bij boommarters voor en nooit bij steenmarters, maar boommarters kunnen een witte bef hebben!*
- *De kleur van de vacht tussen oog en neuspunt is licht bij de steenmarter en donkerbruin bij de boommarter.*
- *Het wolhaar van de vacht op de flank is bij de boommarter altijd grijs/bruin en dit is licht tot wit bij de steenmarter. Het beste, betrouwbaarste kenmerk!*

De laatste twee kenmerken werken altijd. Eenvoudig dus. Mijn eigen en hoogst onbetrouwbare kenmerk is nog dat een boommarter een vossenkop heeft en de steenmarter een berenkop. Alle betrouwbare en onbetrouwbare kenmerken kan je alleen goed zien met de marter in je hand. Het betreft dan meestal verkeersslachtoffers. Levende dieren zijn met speciale handschoenen goed vast te houden en makkelijk met genoemde kenmerken op naam te brengen. Meld doodgereden boom- of steenmarters altijd bij Gerard Müskens van Alterra. Zelfs na sectie is opzetten nog goed mogelijk. Boommarteronderzoeker in het duingebied, Bart Noort, haalt ze graag op om ze naar Alterra te brengen voor onderzoek, waarbij sinds kort ook het DNA wordt bepaald.

● *Tekening: Jos Zwarts.*

volwassen steenmarters blijft of dit zwervende dieren waren of meelifters met het vele vrachtverkeer.

Historische waarnemingen

In 1984 publiceerde Gerard Müskens in Lutra een artikel met daarin een tabel over de uiterlijke kenmerken van boom- en steenmarter. Er werden 26 boommarters en 55 steenmarters onderzocht, allen afkomstig uit Nederland. Na de verschijning van betrouwbare determinatiekenmerken van beide soorten zijn dode, gevangen of goed, liefst in kleur, gefotografeerde marters eenvoudig op naam te brengen. Maar zelfs na 1984 gingen vermeende zoogdierspecialisten bij het determineren nog de mist in. Zo verging het de eerste 'gedocumenteerde' steenmarter in Noord-Holland. In 1965 werd het dier gevangen in een klem te Nauerna. De marter vrat bij nachtelijke bezoeken alle cavia's op. De bewoner, de heer W. Zwart, wist daar wel raad mee. 'Toen de marter levend in de klem zat, waren een paar tikken met een hard voorwerp voldoende om het dier te doden. Het was een hele mooie marter', vertrouwde hij me toe. De marter werd opgezet door preparateur A. Smit uit Westzaan. A. van Wijngaarden, een zoogdierspecialist, kwam dit ter ore, ging het dier bekijken en determineerde het als een steenmarter. Toen Sim Broekhuizen (pers. med.) hem in 1989 naar de determinatiekenmerken vroeg, trok hij zelf, 'enigszins knorrig', de juistheid van de determinatie terug. Mijn recherchewerk om deze marter te achterhalen liep dood bij een mevrouw die het beest aan een onbekende had meegegeven. Volgens Van Wijngaarden bestond het leefgebied bij Nauerna uit weilanden, akkers en boerderijen met erfbeplanting: 'steenmarter biotoop', de enige reden voor zijn determinatie. De marter uit Nauerna is in het archief van Alterra opgenomen als 'marter spec.', (mond. med. S. Broekhuizen). Zonder verdere specificatie was de determinatie te onbetrouwbaar. Zelfs de eerste vers doodgereden boommarter te Amsterdam in 1987 werd nog door een zoogdierspecialist verkeerd gedetermineerd. ▶

● *Dode steenmarter. Fotograaf onbekend.*

● *Onderhaar van een steenmarter. Foto: Geert Timmermans.*

Deze wetenschapper schreef: ’Geachte heer Melchers, Zoals beloofd hierbij wat aanvullende gegevens betreffende de Marter, die U op 8-VI-1987 bij de Kruising Transfomatorweg/Contactweg in Amsterdam-West doodgereden gevonden hebt. Allereerst bleek het zonder twijfel een Steenmarter, *Martes foina*, te zijn, zij het met een niet typische bovenkies. Alle andere kenmerken (zie Müskes, 1984 – Lutra 27: 274-286) zijn eenduidig.’ Hij verwees nota bene nog naar het artikel met volstrekt duidelijke kenmerken en volhardde in zijn determinatie, zelfs na aanhoudend aandringen van ’leek Melchers’ om naar de juiste kenmerken van de boommarter te kijken. Deze marter staat bij Alterra wel als boommarter in het archief.
Minstens zo dubieus in dit verband is een historische melding van Van Bemmel, 1866, die schreef dat er halverwege de vorige eeuw steenmarters leefden bij ’Slot Heemskerk’. Conclusie: er is tot 2011 nog nooit een goed gedocumenteerde steenmarter in Noord-Holland aangetroffen.

Recente boom- en steenmarterwaarnemingen in Noord-Holland

In 2011 is voor het eerst een steenmarter in Amsterdam gevonden. Twee medewerkers van de buitendienst van de gemeente Amsterdam, Sandro Hooft en Frank Hoornhout, vinden op 4 juli een stinkende dode marter die zij in een bosplantsoen begraven en daarna melden. Hun teamleidster, Marina den Ouden, heeft een bruikbare kleurenfoto van het dier gemaakt en stuurt die ons toe. Het is onmiskenbaar een steenmarter. De marter wordt op ons verzoek opgegraven en is nog volledig intact. Het is een kleine steenmarter met bijna wit wolhaar onder de vacht op de flanken. Omdat Gerard Müskens met vakantie is, begraven we het beest opnieuw, nu in mijn tuin. Alle gevonden boom- en nu dus de eerste steenmarter stuur ik altijd naar Gerard. Hij verifieert de determinatie en verricht sectie. Ik citeer hier uit de mail met zijn bevindingen die ik enige maanden later ontving. ‘De gevonden steenmarter blijkt een jong mannetje te zijn, geboren in 2011. Het baculum (penisbotje) is nog lang niet volgroeid, zoals duidelijk zichtbaar is op bijgaande foto. Verder blijkt dat de tanden nog aan het wisselen zijn. De meeste tanden zijn al gewisseld, maar nog lang niet uitgegroeid. De laatste premolaar (een van de kiezen) is nog niet gewisseld zoals is te zien op de foto’s. De schedel was nog heel, maar door een onvoorzichtige actie van mij en doordat de schedel nog weinig verbeend was, is hij deels gebroken. Of er verder nog verwondingen waren van een aanrijding was niet meer te achterhalen, maar ik heb geen gebroken ledematen gevonden. Steenmartermannen van deze leeftijd leven vrijwel zeker in het leefgebied van de moeder. Ze zijn al wel deels zelfstandig en zullen ook zelf binnen het leefgebied van de moeder exploratief gedrag vertonen en naar voedsel zoeken. Voor deze vondst kan dat betekenen: het is geen zwervend dier dat op eigen kracht deze plaats kan hebben gevonden. Dus op de betreffende plaats in Amsterdam heeft voortplanting plaats gevonden of het dier is onvrijwillig met een auto verplaatst naar Amsterdam en daar verongelukt of gestorven.’
Boommarters planten zich al enige jaren voort in of bij de Amsterdamse Waterleidingduinen, wat goed gedocumenteerd is. Ook boven het Noordzeekanaal lijkt voortplanting plaats te vinden, gezien de vondst van het jonge boommartermannetje bij Bakkum. Met al die marters is oplettendheid geboden. De vondst in 2012 van zowel een dode volwassen steen- als boommarter in Amsterdam, maken dit duidelijk. Jaap van der Velde laat dagelijks zijn hond uit langs het oude spoorlijntje dat een groene verbinding vormt tussen het Haarlemmermeerstation en het Amsterdamse Bos. Tegen één van de opstallen ligt een dood dier met de afmetingen van een kleine kat. Hij maakt drie bruikbare kleurenfoto’s met zijn mobiele telefoon en mailt ze de volgende dag naar mij door. Een volwassen steenmarter, dat is in een blik duidelijk. Jaap belt de Dierenambulance die het beest onmiddellijk komt ophalen. Als ik Jaap bel en hem vraag om het dier

Uitgerekend de eerste volwassen steenmarter die ooit in Amsterdam is aangetroffen, verdwijnt in de destructie.

● *Steenmarter. Foto: Jelger Herder.*

op te halen en veilig te stellen, is het al weggehaald. Een ondeskundig bemanningslid determineert de marter als fret/bunzing en het dier verdwijnt in de destructie. De Dierenambulance geeft altijd alle martermeldingen aan mij door, maar uitgerekend de eerste volwassen steenmarter die ooit in Amsterdam is aangetroffen, verdwijnt in de destructie. De bak is al opgehaald als ik bij de Dierenambulance arriveer. Heel jammer! Gerard Müskens bevestigt aan de hand van de foto's dat het een volwassen steenmarter is. Een markant feit is nog dat voorafgaande aan deze vondst in het Amsterdam Bos door een medewerker een grote marter was waargenomen.

Biotopen van boom- en steenmarter

In veel literatuur over boommarters wordt hun biotoop beschreven als groot, ouder, gemengd bos. Steenmarters zouden meer in open landschappen voorkomen en in gebouwen. Leefgebieden van steen- en boommarter zijn wellicht minder specifiek dan wij tot nu toe aannemen. In Ierland, arm aan bos, leeft een populatie boommarters in open landschap, bestaande uit houtwallen, verlaten schuurtjes, gestapelde muurtjes met hier en daar wat bosaanplant. Tijdens een vakantie op Mallorca, begin jaren negentig, raapte ik in het open landschap vijftien doodgereden boommarters op van een nieuw aangelegde snelweg tegen vijf langs enkele eeuwen oude wegen in de bergen, omgeven door grote naaldbomen. Het open landschap werd gevormd door stenen schuurtjes, olijfboomgaarden, amandelboompjes en gestapelde muurtjes. De meeste van de twintig doodgereden boommarters waren volkomen leeggereden, droog en zo plats als een dubbeltje. Het wolhaar op de flank bleef een betrouwbaar kenmerk. Op basis van het biotoop mag je marters niet determineren. Steenmarters zijn waargenomen in holtes van hoge bomen in oude bossen en boommarters in open landschappen en in gebouwtjes. Specifiek biotoop blijkt een rekbaar begrip. Wel kan gezegd worden dat steenmarters niet van water houden en moerassen mijden. Boommarters zijn goede zwemmers en komen in moerasgebieden voor, zoals in het Vechtplassengebied.

Martin Melchers
Laplacestraat 65
1098 HS Amsterdam

Literatuur

● BAKKER, G., 2008. Rotterdam heeft er een groot roofdier bij! Natuurlijk Rotterdam: 4-5.
● BROEKHUIZEN, S., 1993. Marters mysterieuze medebewoners. Tijdschrift Artis: 4-7
● BROEKHUIZEN, S., M.P. MELCHERS & G.J.D.M. MüSKENS, 1990. Boommarters *Martes martes* in het westen van Nederland: Een nieuwe ontwikkeling of steeds over het hoofd gezien? Lutra 33: 23-28.
● BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS., 1984. Wat is er met de steenmarter in Nederland aan de hand? Lutra 27: 261-273.
● BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS., 1994. De opmars van de Steenmarter: Waar gaat dat heen? Natura 6: 126-130.
● BROEKHUIZEN, S. & G.J.D.M. MÜSKENS., 2004. Steenmarters ten westen van de IJssel. Zoogdier: 14-17.
● HOOGENHOFF, M. VAN DEN, 2008. De eerste steenmarter in de Hoeksche Waard! Waar(d)zegger Lente 2008. Hoekschewaards Landschap.
● MÜSKENS, G.J.D.M., 1984. Uiterlijke kenmerken van Boommarter *Martes martes* (L. 1758) en Steenmarter *M. Foina* (Erxleben, 1777). Lutra 27: 274-286.
● TANGER, D., 1990. Boommarter en Steenmarter ook in Noord-Holland?!, Noordhollands Landschap: 104-105.
● TIMMERMANS, G., 1988. Eerste vondst van de boommarter *Martes martes* ten westen van Amsterdam. Lutra 31: 93.
● WIJNGAARDEN, A., V. VAN LAAR & M.D.M. TROMMEL, 1971. De verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. Lutra 13: 1-3.